

УДК 33:167:631.115(477)

СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФЕРМЕРСТВА В УКРАЇНІ

Г. Черевко, д. е. н., професор

Жешувський університет,

Львівський національний аграрний університет

© Г. Черевко, 2017

Черевко Г. Стан, проблеми і перспективи фермерства в Україні

Представлено основні результати дослідження проблем, що відображають існуючий стан фермерства в Україні, та пошуку шляхів їх вирішення з урахуванням окремих моментів зарубіжного досвіду. Ідентифіковано та проаналізовано місце і роль фермерських господарств в аграрній економіці та у вирішенні продовольчої проблеми в Україні. Визначено, що значну частину проблем фермери України мають як наслідок малих розмірів угідь та масштабів господарювання, а також через практичну відсутність державної підтримки у створенні умов, необхідних для нормального розвитку цих господарств. Наголошено, що розвиток фермерських господарств в Україні можливий за умови їх кооперації у матеріально-технічному постачанні, реалізації та переробці продукції. Саме це допоможе їм протистояти у конкурентній боротьбі з крупними агрохолдингами, розвиток яких в Україні наразі є практично неконтрольованим.

Ключові слова: фермерські господарства, ефективність, розвиток, агрохолдинги, кооперація, перспективи.

Cherevko G. State, problems and prospects of farmership in Ukraine

The main results of the research of the problems forming the existing situation of farming in Ukraine are presented, and the search for ways to solve them taking into account certain moments of foreign experience. The place and role of farms in the agrarian economy and in the solution of the food problem in Ukraine have been identified and analyzed. It is determined that a significant part of the problems of farmers in Ukraine exist due to their small size and scale of management, and also because of the practical lack of state support in creating the conditions necessary for the normal development of this form of economical activity. It is predicted that the future development of farms in Ukraine can take place under conditions of cooperation providing in material and technical supply, sales and processing of products, what will help them to compete for a place in the agrarian economy and for a place on domestic and foreign markets with large agro-holdings, whose development in Ukraine is almost uncontrollable.

Key words: farms, efficiency, development, agricholdings, cooperation, perspectives.

Черевко Г. Состояние, проблемы и перспективы фермерства в Украине

Представлены основные результаты исследования проблем, отражающих существующее положение фермерства в Украине, и поиска путей их решения с учетом отдельных моментов зарубежного опыта. Идентифицированы и проанализированы место и роль фермерских хозяйств в аграрной экономике и в решении продовольственной проблемы в Украине. Указано, что значительную часть проблем фермеры Украины имеют вследствие малых размеров угодий и масштабов хозяйствования, а также из-за практического отсутствия государственной поддержки в создании условий, необходимых для нормального развития этих хозяйств. Подчеркнуто, что развитие фермерских хозяйств в Украине возможно при условии их кооперации в материально-техническом снабжении, реализации и переработке продукции. Именно это поможет им противостоять в конкурентной борьбе с крупными агрохолдингами, развитие которых в Украине пока практически неконтролируемо.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, эффективность, развитие, агрохолдинги, кооперация, перспективы.

Постановка проблеми. Селянські (фермерські) господарства у різних формах існували з давніх часів, довівши свою конкурентоспроможність і можливості збалансованого розвитку в різних економічних умо-

вах. У 80-х роках ХХ ст., коли гостро поставало питання про низьку ефективність колгоспно-радгоспної системи господарювання, суспільна думка повернулася до відродження селянських господарств як ефективної орга-

нізаційної форми ведення аграрного виробництва – фермерського типу. Відсутність протягом тривалого часу селянського укладу в аграрному секторі економіки країни призвела до необхідності всебічних досліджень фермерських господарств як об'єкта підприємницької діяльності [15]. Ця необхідність все більше актуалізується і з огляду на те, що розвиток українського фермерства досі не показав бодай якогось помітного економічним та соціального успіху. Проблема полягає в тому, що не було відповідних комплексних досліджень стану фермерства в Україні, його проблем та можливих шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості становлення і розвитку фермерських господарств розглядали у своїх працях Г. Балабанов, В. Гарбар, В. Горьовий, С. Греков, М. Заячук, В. Збарський, Ю. Лупенко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, М. Кісіль, І. Коновалов, Л. Корнілов, М. Кропивко, В. Липчук, П. Макаренко, Т. Мараховська, О. Маслак, В. Нагірна, М. Пістун, Я. Олійник, І. Пушкар, П. Саблук, В. Ситник, Л. Суліменко, П. Сухий, О. Шпичак, В. Юрчишин, Т. Яворська та ін. Зокрема, О. Маслак вважає, що фермерські господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції, і в Україні існує низка невирішених проблем, які стримують подальший розвиток дрібнотоварного виробництва [11]. На думку Т. Тернівського, в Україні умови господарювання для фермерів настільки несприятливі в плані державної підтримки та розвитку відповідної інфраструктури, що їм доводиться покладатися лише на себе, «тож нічого не залишається, як напружено працювати» [17].

У працях вітчизняних науковців розглянуто також питання економічної сутності поняття сталого розвитку фермерських господарств [4], можливості їх участі в інтеграційних процесах [9] у різних моделях аграрної економіки [10] та процесах кооперації [16], ефективності державної підтримки їх розвитку і функціонування [21], диференціації сільського господарства за розміром суб'єкта підприємницької діяльності та визначення місця фермерських господарств у цій системі [22]. Проте результати аналізу рівня ефективності функціонування фермерських господарств в Україні та умов їх функціонування переконливо свідчать про наявність цілого комплексу проблем у розвитку цього процесу, що об'єктивно формує до-

статньо широке поле для здійснення наукових досліджень у напрямі ідентифікації існуючих проблем та пошуку й обґрунтування шляхів їх вирішення.

Постановка завдання. Нашим завданням було з'ясування існуючого стану фермерства в Україні та пошук шляхів вирішення наявних проблем із врахуванням окремих моментів зарубіжного досвіду.

Методика дослідження та матеріали. У ході проведених досліджень використано доступні статистичні дані з офіційних інформаційних джерел, а також окремі результати напрацювань інших учених з відповідною їх інтерпретацією. Крім того, наведена аналітична інформація щодо досвіду задіяння інструментів державної політики в інших країнах. Використані в статті матеріали опрацьовані за допомогою комплексу методів наукового дослідження, зокрема безпосереднього опису досліджуваного явища, обробки статистичної інформації за допомогою економічних методів дослідження, представлення одержаних результатів за допомогою табличної форми та графічного методу. До окремих моментів дослідження застосовано монографічний метод з відповідним опрацюванням даних за конкретними об'єктами.

Виклад основного матеріалу. Стан і роль фермерських господарств в Україні: окремі аспекти. Розвиток фермерських господарств в Україні був поетапним: перший етап (1992–1995 рр.) – створення фермерських господарств; другий етап (1996–2000 рр.) – утвердження фермерських господарств; третій етап (2001–2008 рр.) – додатковий поштовх розвитку фермерських господарств; четвертий етап (з 2009 р. і донині) – якісні перетворення фермерських господарств. У перспективі наступні етапи розвитку фермерських господарств будуть пов'язані з певним освоєнням ними п'ятого і набуття ознак шостого технологічного укладів [5]. За даними Державної служби статистики України, станом на 2016 р. кількість діючих фермерських господарств складала 38850 одиниць. Протягом 2010–2015 років загальна кількість зареєстрованих фермерських господарств зменшилася на 2,6 тис. од., або на 7,3 відсотка. Площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні – 4391,9 тис. га, або 22% від загальної площі сільськогосподарських угідь [13]; 72% мають площі землекористування до 100 га [3]. Із загальної кількості

фермерських господарств 81% має в обробітку земельні ділянки площею до 500 гектарів. Водночас існує певна кількість (наразі 851) і достатньо великих фермерських господарств, які обробляють від 1 тис. га і більше. Їхня загальна площа землекористування становить 1,7 млн га, або майже 39% від загальної площі сільськогосподарських угідь, які перебувають у користуванні фермерських господарств. Водночас 5257 фермерських господарств звітують про відсутність сільськогосподарських угідь [13].

У загальній структурі виробництва валової продукції сільськогосподарства частка фермерських господарств залишається незначною – на рівні 6–8% на рік. Виробництво валової продукції фермерськими господарствами у 2015 році склало 18,9 млрд грн, або 7,9 відсотка. При цьому основний обсяг власної сільськогосподарської продукції фермерські господарства генерують у галузі рослинництва – понад 90 відсотків. У загальній структурі валового виробництва продукції рослинництва у 2015 р. фермерські господарства займали 10,4%, тваринництва – 1,9 відсотка. Частка поголів'я великої рогатої худоби, яку утримують у фермерських господарствах, складає трохи більше 2% від загального обсягу; частка господарств, які займаються виробництвом молока, складає майже 2% у загальному обсязі виробленого молока в Україні [13].

Спостерігаємо зростання попиту на сільгосптехніку з боку фермерів, особливо господарств із земельним банком від 500 до 5 тис. га. За п'ять місяців 2016 р. в Україну було імпортовано тракторів на 208,3 млн доларів США. Це всього на 21,6 млн дол. США менше, ніж за увесь 2015 р. – 229,9 млн доларів США, підраховали в Державній фіскальній службі України (ДФС). Подібну тенденцію простежуємо і в інших сегментах сільгосптехніки. Так, за даними ДФС, якщо за дванадцять місяців минулого року Україна імпортувала машин і механізмів для збирання врожаю, сортування плодів та заготівлі сіна на 176,9 млн дол. США, то за п'ять місяців цього року – на 151,3 млн дол. США [7]. Крім бажання зробити виробництво ефективнішим, поштовхом для фермерів купувати нову техніку стала економічна криза. Стимулами інвестувати в техніку називають також урізання податкових пільг, що відбулося на початку 2016 р., та очікування повного ска-

сування спецрежиму ПДВ з 1 січня 2017 року.

Працюючі в Україні фермери готові розвивати свій бізнес і постачати товари за кордон, де на них вже є попит, однак вони постійно зіштовхуються з бюрократичними перешкодами від влади [23]. Державна аграрна політика в Україні практично не сприяє розвитку фермерства, не створює йому для цього відповідних необхідних умов.

За межами світу високих переговорів і фуршетів під кришталевими люстрами існує сувора українська реальність зі жадібними чиновниками, неробством правоохоронних органів і злодійкуватим народом у провінції. Це прекрасно ілюструє приклад австрійського фермера Томаса Бруннера, господарство якого починалося зі 150 свиноматок, а зараз їх близько 400 [1]. Тут платять найбільшу середню зарплату в районі серед усіх сільгоспвиробників і 5,5% вартості паїв за оренду. До того ж, сім'я Томаса почала підтримувати місцеву школу, футбольну команду і на своєму прикладі показала, як зробити село комфортнішим і красивішим. На цій фермі 99% свиней жодного разу в житті не бачать антибіотиків. І система дала позитивний результат – імунітет у тварин поліпшився, вони стали швидше рости, а отже, якість свинини також стала краща, доходи зросли, а витрати на ліки скоротилися. Завдяки досвіду Томаса Бруннера за системою «Тимошівка» на сьогодні працює 40 господарств у Швейцарії. Місцеві ж селяни вирішили, якщо у Томаса господарство добре функціонує, то чому б не спробувати зайнятися подібною справою самостійно... І всілякими способами намагаються відібрати у нього віддану в оренду землю. Почастішали випадки викрадання свиней. Влада на скарги фермера практично не реагує, судова та поліцейська системи – аналогічно. Тепер свиней захищають решітки на вікнах, паркан і камери спостереження – в Австрії таке навіть уявити складно. На думку фермера, щоб стати Європою, потрібно навчитися поважати правила, а основне – поважати один одного [1].

Інший яскравий приклад стосується бельгійця Бернара, який десять років тому створив в Україні одну з перших інтенсивних козятих ферм, і протягом цих років постійно бореться з українською системою, оскільки, на його думку, офіційно працювати тут неможливо, бо цивілізованих інструментів для

розвитку бізнесу просто немає, а держава ніяк не підтримує своїх фермерів – ні кредитів, ні податкових пільг. На фермі бельгійця можна офіційно заробляти по 4–5 тис. грн на місяць, що дуже непогано для села, однак люди не хочуть працювати – займаються або контрабандою в розмірі пляшки горілки та двох пачок сигарет, або виїжджають за кордон і не хочуть повертатися [23].

Україна має у своєму розпорядженні 32 млн га орних земель, що створює унікальні можливості для фермерів займатися високорентабельним виробництвом ягід і столового винограду, а не вузько спеціалізуватися тільки на малоефективному для них виробництві зернових. Істотна частка фермерів не мають складських приміщень, тому змушені продавати отриманий врожай зернових відразу після збирання, за найнижчими цінами [20].

Фермерам надзвичайно непросто взяти кредит на розвиток бізнесу, зважаючи на високі відсоткові ставки і необхідність застави. Середні ставки за такими кредитами складають 20–30%, кредити видають на короткий термін. Не довіряючи банкам і не працюючи з ними, фермери серйозно обмежують можливість для розвитку свого бізнесу [20].

Стан бізнесу в Україні, на думку співзасновника Ферми Полянських (виробництво сирів та іншої молочної продукції), можна позначити статусом «все складно». Сільське господарство прибутковим завжди було, є і буде, питання тільки в підході і в підтримці держави. На теперішній момент ніяких пільг, податкових канікул, фінансової або юридичної допомоги немає. Питання навіть не у фінансах, а в нескінченній паперовій тяганині, яка шалено ускладнює ділову активність. Сьогодні специфікація на один вид продукції (конкретно сиру) коштує 11 тис. гривень. Якщо в асортименті є 9 видів сиру, щоб отримати специфікацію на всі, необхідно майже 4 тис. дол. США. У силах держави знизити вартість необхідної документації [18].

Очевидно, що реалізація державної підтримки сільського господарства значною мірою залежить від адміністрацій районів і місцевої влади. І тут основним ворогом в отриманні субсидій стає бюрократія: надвелика кількість довідок, різні експертизи, приховані умови, яких немає в офіційних документах [6]. Реалізація продукції поки

знаходиться поза державною підтримкою. Причому ця проблема набагато багатогранніша, ніж видається на перший погляд. Перша ланка в комплексній проблемі реалізації – логістика. Безліч селянських фермерських господарств знаходяться на значній віддалі не тільки від переробних заводів, а й навіть від упорядкованих доріг, якими можна швидко й легко транспортувати продукцію, адже свіжість продукції поряд з її натуральністю – значущі конкурентні переваги, які дають змогу реалізувати продукцію дорожче, тим самим окупаючи виробництво [6]. До проблем логістики можна також віднести високі транспортні витрати на переміщення продукції та матеріальних ресурсів.

Друга ланка – організація продажу. Причому для фермерів однаково проблемні як роздрібний, так і гуртовий продаж. Канали збуту, зрозуміло, повинні бути постійними, без поправки на сезонність та обсяг продукції.

Третя ланка проблеми реалізації – відсутність технологічних ресурсів. Можливо, модернізація виробництва допомогла б невеликим фермерським господарствам зменшити витрати і наростити виробництво. Зі свого боку, влада намагається стимулювати учасників АПК, надаючи субсидії на відсоткові ставки за кредитами на технічну і технологічну модернізацію, однак далеко не всі фермери можуть дозволити собі оновлення виробництва.

Четверта ланка – перепони з боку фітосанітарних служб, які переважно зачіпають тваринництво. Світова практика вчить, що найлегше обмежити доступ сільгосппродукції на ринок, оголосивши її невідповідність санітарним вимогам. Цей прийом активно використовують у зовнішньополітичних цілях, можливо, на благо національної економіки, але створення перешкод для місцевих постачальників за необхідності розвивати сільське господарство виглядає нелогічно [6].

Державна підтримка фермерів у країнах Європи. На підтримку фермерів Євросоюз витрачає 52 млрд євро, або ж половину свого бюджету. Європейці не практикують пільгове оподаткування, у них діє система дотацій і субсидій з розрахунку на 1 га – виплата на 1 га площі, і байдуже, як її використовують – на випас худоби, на вирощування культур або взагалі не задіюють. Однак, якщо у країнах Європи високий рівень дотацій, то, від-

повідно, й висока ціна за оренду землі. У нас ситуація цілком протилежна – низька орендна плата і низький рівень дотацій. Але співвідношення є таким самим – орендна плата становить близько 60% від дотацій [18].

Тим, хто використовує методи, які сприятливо впливають на клімат і навколишнє середовище, у Європі надають ще так звані зелені виплати. Особливі субсидії також надають молодим фермерам – віком до 40 років, які почали сільськогосподарську діяльність не раніше, ніж за п'ять років до моменту подачі заявки на одержання субсидій. Ці три види дотування фермерів у країнах Європи є найсуттєвішими.

Щоб претендувати на одержання фінансової допомоги, треба підтвердити, що сільськогосподарська діяльність є основною для одержувача коштів. В отриманні субсидій можуть відмовити також і тоді, якщо загальна сума затребуваних виплат менша за 100 євро або ж якщо загальна площа фермерського господарства, яка підпадає під субсидію, менша за гектар.

У Великобританії мінімальна площа земель, на які надають субсидію за базовою схемою, становить 5 га, при цьому кожна окрема ділянка землі з цієї загальної площі повинна становити за площею мінімум 0,1 га. У 2019 р. система виплат субсидій повинна бути дещо скоригована, зокрема, передбачається обмеження виплат великим холдингам мінімум на 5%, якщо ці виплати перевищують 150 тис. євро [18].

У 2012 р. середній розмір субсидій на одну ферму в ЄС становив 11,5 тис. євро на рік. Найбільші платежі мають місце на фермах у Словаччині і Чехії, де великі корпоративні господарства відіграють важливу роль. А кожна ферма в Люксембурзі отримала в середньому 63 тис. євро у вигляді субсидій у 2012 р., тоді як у сусідній Бельгії – 28 тис. євро. Словацькі ферми навіть зі субсидіями є збиткові. Крім Словаччини, є й інші країни, де загальні субсидії були близькі або більші від доходу сім'ї фермера. Тобто залежність від виплат держави величезна. Така ситуація в Ірландії (96%), Латвії (100%), Естонії (112%), Словенії (156%), Люксембурзі (169%), Чехії (177%), Фінляндії (234%) і Швеції (236%). Практика загалом показує, що програми підтримки не завжди дають бажаний ефект допомоги та мотивації для розвитку. Часто вони тільки підсаджують на до-

таційну голку і не сприяють цими мотиваціями зростанню ефективності фермерської діяльності [18].

Можливі перспективи розвитку фермерства та шляхи їх досягнення. Точних прогнозів експерти поки давати не беруться, проте сходяться на думці, що саме дрібні і середні товаровиробники повинні стати основою сільського господарства України як аграрної держави [8]. Такий підхід є дещо спірним, оскільки об'єктивних переваг крупного господарства над дрібним ще ніхто не заперечив і не відмінив.

Одним із найперспективніших і обіцяючих шляхів подальшого розвитку фермерства в Україні є кооперація у постачальницькій, переробній та збутовій сферах діяльності. При цьому вирішуються як часткові проблеми – зниження ціни на матеріально-технічні ресурси, формування крупних партій продукції та можливості виходу з нею за кордон та підвищення рівня ціни реалізації та якості продукції, збільшення обсягу доданої вартості, так і комплексна проблема підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств у протистоянні з крупними агрохолдингами.

Сільськогосподарський виробничий кооператив «Добротворець» Кам'янка-Бузького району Львівської області спеціалізується на переробці молочної продукції. Він об'єднує близько 100 учасників – селянських господарств. Із молочної сировини виготовляють сир леманський, бринзу, кисломолочний сир, молоко та сметану. Основним споживачем продукції є бюджетні установи району. У своїй діяльності кооператив дотримується всіх стандартів якості та безпеки виробництва, маючи на меті отримання сертифікації НАССР (міжнародної системи управління безпечністю харчової продукції). На цьому прикладі фермери та дрібні сільськогосподарські виробники Західної України мають нагоду перейняти позитивний досвід у створенні та ефективній діяльності кооперативів [19].

Досить потужну перспективу мають фермерські господарства в розвитку рибної галузі, особливо у світлі роботи над законопроектом про створення Фонду підтримки рибної галузі, кошти з якого розподілятимуться на програми зариблення, меліорації та на підтримку підприємців аквакультури, над законопроектом про сертифікат походження ри-

би, який завадить реалізації браконьєрської риби, тим самим відкривши нові ніші для легальних виробників, а також того, що вже в травні 2017 р. українським фермерам стануть доступні кошти в рамках фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком. Угода передбачає виділення 400 млн євро кредиту на розвиток аграрного комплексу, частина з яких буде спрямована у рибну галузь [12]. До кінця 2017 р. Держрибагентство планує також пролобіювати зниження плати за землю для підприємців і збільшення митних ставок на імпорт сортів риби, які можуть вирощувати [2].

Інноваційне вирішення розмаїтих питань, з якими зіштовхуються фермери на початковому етапі розвитку своїх господарств, зможуть допомогти їм навіть на етапі створення об'єднаних громад. Освітня програма навчатиме аграріїв ефективно створювати і розвивати невелику ферму в Україні. Основну увагу варто приділяти життєздатним бізнес-планам і системам управління, які необхідні, зокрема, й для того, щоб отримати банківський кредит, а також мінімізувати ризики. Така підтримка могла б надаватися з боку державних університетів і фінансуватися з бюджету областей у рамках програми децентралізації. На першому етапі це давало б змогу фермерам отримувати необхідні знання, відходити від значних витрат і вивільнені кошти вкладати в поліпшення й розвиток виробництва, а отже, вирішити безліч проблем із міграцією із сіл у міста і наростити темпи економічного розвитку в сільській місцевості [14].

У США до освітніх програм для фермерів залучають зазвичай фахівців із вищих навчальних закладів з науковим ступенем, які займаються прикладними дослідженнями, допомагаючи людям в економічному й суспільному розвитку. Це функції вишів, які підтримує держава («дорадчі служби»). В Україні за підтримки американських донорів нещодавно створили подібні організації, але їхні зв'язки з університетами та дослідницькими лабораторіями досі не встановлені. Але для успіху це – необхідний компонент. Не менш важливе значення має популяризація професії фермера та підвищення її привабливості.

А щодо безпосередньо освітньої фермерської програми, то для України, на думку Г. Роше – доктора сільськогосподарських

наук, экс-керівника проектів Світового банку в Україні, професора, викладача Міжнародного інституту менеджменту, радника банку «Кредит Дніпро» з питань кредитування сільського господарства, – вона могла б передбачати кілька напрямів: прикладні дослідження в галузі економіки сільського господарства та агробізнесу; поширення наукових праць й аналітики серед виробників; організація спеціальних шкіл або коледжів безпосередньо для майбутніх фермерів; організація відповідних академічних курсів та ін. [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Фермерство в Україні розвивається вже понад 25 років, однак суттєвих успіхів цей сектор аграрної економіки так і не досяг.

2. Основні проблеми фермерських господарств в Україні: низька закупівельна ціна на вирощену продукцію; відсутність стимулів до виробництва органічної та екологічно безпечної продукції; відсутність або нестача обігових коштів; малий розмір земельних ділянок та масштабів виробництва у фермерських господарствах; відсутність логістики, організованої реалізації продукції; обмеженість технологічних ресурсів; недосконалість системи оподаткування; недоступність зовнішніх ринків збуту фермерської продукції; труднощі з одержанням і поверненням кредитів; відсутність реальної державної підтримки та відповідної інституційної інфраструктури; відсутність об'єктивних стандартів якості продукції та адекватного ставлення до фермерів з боку фітосанітарних і зооветеринарних служб; непрестижність професії та роду занять; висока забюрократизованість економіки країни.

Напрями вирішення існуючих проблем: створення умов для об'єднання фермерів у кооперативи або маркетингові групи для консолідації матеріально-технічних ресурсів і виробленої сільгосппродукції з метою збереження і реалізації її як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках; пріоритетизація надання фінансової підтримки малим і середнім фермерським господарствам через пряму державну підтримку малих і середніх фермерських господарств, які обробляють до 500 га і практично не мають доступу до банківських кредитів; налагодження системи «фермерської» освіти та розвитку системи дорадництва на базі аграрних університетів; стимулювання розробок інноваційних проєк-

тів та їх супроводу зі сторони; лібералізація системи оподаткування та кредитування фермерських господарств; регулювання функ-

ціонування крупних агрохолдингів; стимулювання транскордонної співпраці між фермерами прикордонних регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Австрійський фермер проти української реальності: чому європейцям важко вести бізнес в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/businessman/avstrijskij-fermer-protiv-ukrainskoj-realnosti-pochemu-evropejci-294434/>.

2. В Україні розвиватимуть рибне фермерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://konkurent.in.ua/news/uk-rayina/12275/v-ukrayini-rozvivatimut-ribne-fermerstvo-.html>.

3. В Україні 72% фермерських господарств мають менше 100 га землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2016/03/24/586607/>.

4. Гарбар В. В. Економічна сутність поняття сталого розвитку фермерського господарства / В. В. Гарбар // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 136–141.

5. Гарбар В. В. Сучасний стан та тенденції розвитку фермерських господарств / В. В. Гарбар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/zhpumus_2014_84_33.pdf.

6. За бортом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expert.ru/northwest/2012/12/za-bortom/>.

7. Інвестують в техніку: чому невеликі фермери почали купувати дорогі трактори [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/investuut-v-tehniku-comuneveliki-fermeri-pocali-kuvivati-dorogi-traktori>.

8. Ключникова Н. Українська мечта: фермерство по-європейськи / Н.Ключникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agronews.ua/node/49424>.

9. Лупенко Ю. О. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко, М. Й. Малік. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 444 с.

10. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.

11. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 21 (316) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/3999-problemy-ta-perspektivy-fermerstva-v-ukraini.html>.

12. Рибному фермерству в Україні обіцяють зелене світло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrotimes.net/agrarnaya-politika/-ribnomu-fermerstvu-v-ukrayini-obicyayut-zelene-svitlo>.

13. Розвиток фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=22002>.

14. Роше Г. Фермер – це круто: як популяризація професії зможе принести Україні мільйони / Г. Роше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/11/21/611747/>.

15. Семенюк Л. Розвиток фермерських господарств у Кіровоградській області: основні суспільно-географічні аспекти / Л. Семенюк, А. Зарубіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0137semen.pdf><http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0137semen.pdf>.

16. Суліменко Л. А. Роль обслуговуючої кооперації в розвитку фермерських господарств / Л. А. Суліменко, О. В. Нечипорук // Вісник Житомирського нац. агроєкологічного університету – 2012 – № 1 (2). – С. 47–52.

17. Українське фермерство: особливості, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://a7d.com.ua/agropolitika/aktualna_tema/firsthands/1827-ukrayinske-fermerstvo-osoblivosti-problemi.html.

18. Украинское фермерство. Нужна ли помощь государства? [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <https://news.pn.ru/money/165118>.

19. Фермери Західної України перейматимуть досвід кооперативів на Львівщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kam-byzrda.com.ua/fermery-zahidnoji-ukrajiny-perejmatut-dosvid-kooperatyviv-na-lvivschyni/>.

20. Фермерство в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrocapital.com.ua/index.php/ru/investoram/fermerstvo-v-ukraine>.

JEL O 170

УДК 323.325(477):061.27

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Л. Гнатишин, к. е. н., доцент,

О. Прокопишин, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет

© Л. Гнатишин, О. Прокопишин, 2017

Гнатишин Л., Прокопишин О. Інституційне середовище розвитку фермерських господарств

Висвітлено проблеми формування інституційного середовища розвитку фермерських господарств України на основі означення інструментів впливу інституцій. Показано, що фермерські господарства утримують певні ніші у виробництві сільськогосподарської продукції і розглядаються як спосіб поєднання активізації аграрного підприємництва зі стимулюванням розбудови сільських територій. Доведено, що розвиток фермерського укладу у конкурентному середовищі повинен відбуватися під інституційним впливом. Розмежовано трактування дефініцій «інституція» та «інститут», а також уточнено зміст та узгодженість цих понять стосовно фермерських господарств. На основі класифікації інститутів фермерські господарства визнано повноцінними інститутами та основними елементами інституційного середовища, що дає їм змогу у взаємозв'язку з іншими інститутами забезпечувати механізм відтворення виробничого потенціалу. Представлено авторське трактування категорії «інституційне середовище» як системи інструментів впливу інституцій на функціонування фермерських господарств з урахуванням елементів як державного, так і ринкового регулювання.

Аргументовано, що інституційний розвиток фермерських господарств безпосередньо пов'язаний зі змінами економічних механізмів реформування відносин в аграрному секторі. Ключовою інституцією розвитку фермерських господарств визначено правові та економічні відносини власності на землю. Інституційне середовище розвитку фермерських господарств за допомогою SWOT-аналізу оцінено в розрізі інститутів та інституцій, котрі мають безпосередній вплив на показники діяльності фермерства. Результати SWOT-аналізу дають підстави констатувати, що усунення прогалів інституційного середовища розвитку фермерських господарств можливе лише через докорінне перетворення власності на землю в рамках зміни аграрних відносин загалом. Дослідження вказує на потребу в інтеграції зусиль інститутів та фермерства для досягнення показників зростання фермерських господарств.

Ключові слова: фермерські господарства, інституція, інститут, інституційне середовище, власність, інститут фермерства.

Hnatyshyn L., Prokopyshyn O. Institutional environment of farming enterprises development

The article investigates problems of formation of institutional environment of farming enterprises development in Ukraine, having determined instruments of the institutions impact. It is demonstrated that farming enterprises occupy certain niches in production of agricultural products and are considered as the way to combine activation of agrarian entrepreneurship and stimulation of rural territory development. The authors prove that development of farming structure in competitive environment should be subjected to institutional impact. Thus, the work distinguishes definitions of «institution» and «institute», specifies essence and harmonization of the notions concerning farming enterprises. Basing on classification of institutes, farming enterprises are considered as complete institutions and principal elements of institutional environment. Thus, in combination with other institutions, they are able to supply mechanism of production potential revival. The research presents the authors' interpretation of the category of «institutional environment» as a system of instruments of institutions' impact on performance of farming enterprises with consideration of the elements of both state and market regulation.

It is argued that institutional development of farming enterprises is directly connected with changes of economic
